

ӘОЖ-327

ҚХР ШҰАР-ДАҒЫ СЕПАРАТИЗМНІҢ ДАМУЫНА СЫРТҚЫ ФАКТОРЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

Орынбасарова Арайлым Мейрамбековна

Orynbasarova2002arai@gmail.com

Халықаралық қатынастар факультетінің «Халықаралық қатынастар»

кафедрасының 3 курс студенті,

Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі – Джумадилова Г.М.

Мақалада тұрақсыздық ошақтарының қиылысында орналасқан Шыңжаңның маңызды геостратегиялық жағдайы, негізінен Ауғанстан мен Пәкістанмен ортақ шекараның болуына байланысты қарастырылады. Қытай Халық Республикасының Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданына (ШҰАР ҚХР) Таяу Шығыстағы ауқымды әскери қақтығыстың елеулі әсері көрсетілген. Талдау көрсеткендей, бұл қақтығыстың ерекшелігі оның тек ҚХР ШҰА-ның саяси жағдайына ғана емес, экономикалық жағдайына да әсер етуінде. Саяси аспектке келетін болсақ, Таяу Шығыста «Ислам мемлекеті» тұлғасында жаңа белсенді күштің пайда болуы радикалды жастардың болуын және Таяу Шығыстан діни экстремистердің ену мүмкіндігін ескере отырып, ҚХР үшін белгілі бір қауіп-қатер тудырады. Ауғанстан мен Орта Азия республикалары арқылы шығысқа қарай өз аумағына. Осыған байланысты Қытайға Сириядағы саяси жағдайдың ұзақ мерзімді тұрақсыздануы, мемлекеттің күйреуі немесе діни экстремистердің жеңісі мүлдем пайдалы емес.

Жобаны сәтті жүзеге асыру Орталық Азия республикаларымен сауда-экономикалық және энергетикалық алмасуды ынталандырады және ШҰАА-дағы жағдайды тұрақтандыруға оң әсер етеді. Мәселе мынада: бұл жолдың өзі «Ислам мемлекетіне» оппозиция өткір тұрған Таяу Шығыс аймағына өте қауіпті.

Мақалада сонымен қатар АҚШ-тың Шыңжаңдағы жағдайға әсері және Вашингтонның ұйғыр сепаратистік қозғалысын қолдауы қарастырылады. Болашақта ұйғыр мәселесін американдықтар Қытайды әлсірету және әртүрлі мәселелерде өз тарапынан жеңілдіктер алу үшін пайдалануы мүмкін.

Синьцзянның геостратегиялық орны

Қытайдың Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданы маңызды геостратегиялық позицияны алады, тұрақсыздық ошақтарының қиылысында орналасқан, негізінен Ауғанстан мен Пәкістанмен ортақ шекараның болуына байланысты.

ШҰАР-ның жанжалды әлеуеті күшейген жағдайда, Қытайға әлемдік державаның орнын ғана емес, сонымен қатар Азиядағы жетекші мемлекеттің позициясын талап ету әлдеқайда қиын болады. Бұл сонымен қатар Шыңжаң экономикасына ауыр соққы беріп, ҚХР - «ислам әлемі» бойынша қатынастар құруды едәуір қиындатады; Пәкістанмен және Иранмен, сондай-ақ Орта Азия республикаларымен одақтастық қатынастарға қауіп төнеді.

Қазіргі уақытта 21 ғасырдың екінші онжылдығында геосаяси жағдайдың айтарлықтай нашарлауы Шыңжаңдағы жағдайға да кері әсерін тигізуде. Мароккодан Пәкістанға дейін созылып жатқан Үлкен Таяу Шығыс кеңістігінде, оған Таяу және Таяу Шығыс, Солтүстік Африка, сондай-ақ Орталық Азия мен Оңтүстік Кавказ елдері кіреді.

Осы және Шыңжаңға жақын орналасқан көршілес аймақтардағы қақтығыстардың артуына мыналарды бөлуге болады: 1) Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстанға бөлінген Ферғана; 2) Ауғанстан; 3) Пәкістанның солтүстігі; 4) Кашмир; 5) Ауғанстан, Иран және Пәкістан арасында бөлінген Белуджистан; 6) Тибет.

Барлық осы аумақтар мен қақтығыстар бір немесе басқа деңгейде өзара байланысты. Атап айтқанда, Тәжікстан Ауғанстанмен және Ферғанамен және Ферғана алқабының бір бөлігі арқылы, ол Қырғызстанға, ал Памир - Шыңжаңмен байланыста. Осы штаттардың көпшілігінде әлеуметтік әділеттілік үшін күрес ислам фундаментализмінің туы астында, кейде экстремистік шараларды қолданумен жүріп жатыр.

(Дереккөз:автормен құрылған)

Шартты белгілер:

- Бейтарап жақтар
- Екі жақты қолдайды
- Екі жақты келіспеушілік
- Қолдайды
- Қолдамайды

Жоғарыда айтылғандай, Шыңжаңдағы жағдайға кез-келген сәтте жанжал туындайтын тұрақты тұрақсыз аймақ Ферғана алқабындағы жағдай әсер етеді. Шыңжаңның оңтүстік аймақтарына географиялық жақындығы Қытайдан алқапқа ұйғырлардың қоныс аударуының бір себебі болды. Ферғана тұрғындарының өздері сияқты, Хотаннан, Қашқардан, Ақсудан және Үштурфаннан келген ұйғырлар да ислам дінін жақтаушылар. Бұл факт олардың Ферғана алқабының тұрғындарымен мәдени ассимиляциясында белгілі бір рөл атқарды. Осылайша, қазіргі кезде ауған-тәжік дәлізінен табанды түрде өтіп жатқан исламдық фундаментализм өз ізбасарларын, ең алдымен, Ферғана алқабынан таба алады. Бұл аймақта Қытайға қарсы демонстрациялар Үрімжі мен Құлжа аймақтарынан айырмашылығы көбіне исламшыл ұрандармен өткізіліп тұрады.

Ферғана алқабы бұл аймақ әсіресе Шыңжаңның батысы мен оңтүстігіндегі ұйғыр қозғалыстарының өзіндік катализаторы болған және бола беретіндігіне байланысты ерекше қызығушылық пен алаңдаушылық тудырады. Соның дәлелі ретінде 1871-1881 жылдардағы қайғылы оқиғаларды еске түсіруге болады, мұнда Қытайға қарсы үлкен көтеріліс болып, нәтижесінде Ферғана алқабының тумасы Мұсылман мемлекеті Якуб-бек құрылды. Сол кезеңдегі исламдық қарсыласу орталығы басылғанымен, бұған үлкен қиындықтармен қол жеткізілді.

Шыңжаң мен Ферғанаға саяси бағдарламаларында салафиттік идеология элементтерін қолданатын радикалды сепаратистер ықпал етеді. Бірнеше жыл осы автономиялық облыста болған ағылшын зерттеушісі Дж.Рудельсон Тарим ойпатының батыс және солтүстік аумақтары Қашқардан Куч қаласына дейін Батыс Түркістанға, әсіресе Ферғана алқабы мен тікелей Қоқан, Әндіжан қалаларын мекендеген халықтарға тартады деп санайды.

Ферғана алқабындағы ахуал осы аймақ тұрғындарының соңғы жылдары халықтың өмір деңгейінің төмендеуіне, жұмыс орындары мен нақты кірістердің азаюына байланысты байқалатын жылдам радикалдануымен де күрделене түседі[1].

Демек, әлеуметтік шиеленіс күшейіп, наразылық білдірушілер көбейіп келеді, әсіресе жастар арасында. Бұл жерде тағы бір айта кететін жайт, Ауғанстанға жақын орналасқандықтан, Ферғана алқабының өзінің де, жалпы Орталық Азия мемлекеттерінің де тұрақтылығына Ресейде тыйым салынған Ислам мемлекеті тобының болуы елеулі қатер төндіреді. Ауғанстан террористердің Орталық Азияға өтуіне өзіндік көпір болып табылатындығын, сонымен қатар аймақ мемлекеттерінің көптеген азаматтарының Сирия мен Ирактағы ИМ террористік тобына қосылғандығын ескере отырып, бұл елдерде «Ислам мемлекетінің» жақтастары көп деп болжауға болады. (Ресейде тыйым салынған террористік ұйым).

Сириядағы қақтығыстың Шыңжаңдағы саяси және экономикалық жағдайға әсері

Таяу Шығыстағы ауқымды әскери қақтығыс қазіргі уақытта ШҰАА-дағы жағдайға қатты әсер етуде. Бұл ҚХР қауіпсіздігіне төнетін қауіп пен сынақ, сондай-ақ жағдайды ақылмен қолдана отырып, өзіне белгілі бір пайда алуға мүмкіндік береді. Бұл қақтығыстың ерекшелігі оның Шыңжаңдағы және жалпы Қытайдағы саяси ғана емес, экономикалық жағдайға да әсер ететіндігінде.

Саяси аспект туралы айтар болсақ, Таяу Шығыста Ислам мемлекетінің құрамында жаңа белсенді күштің пайда болуы ҚХР үшін белгілі бір тәуекелдерді тудырады. Біріншіден, бұл террористік ұйымның жақында Ауғанстандағы қызметін жандандыра түскенін атап өткен жөн. Тиісінше, «Ислам мемлекеті» жақын маңдағы Пәкістанда өз позицияларын нығайтуда.

Әрине, ШҰАР Ауғанстанмен және Пәкістанмен тікелей шекаралас екенін ескере отырып, аймақ Ислам мемлекеті үшін де қызықты, Қытайдың ұйғыр халқының өз ұстанымына наразылығын, сондай-ақ радикалды жастардың болуын ескере отырып, қазіргі жағдай мен мүмкін болатын құрылысты өзгерту үшін белсенді қадамдар жасауға дайын тәуелсіз мұсылман мемлекеті. ШҰАР мен Пәкістан, Ауғанстан мен Тәжікстан арасындағы шекара таулы аймақтан өтетіндіктен, әртүрлі топтардың содырлары өздерімен бірге қару алып, Қытай шекарасынан өтуге мүмкіндік алады. Соған қарамастан, ҚХР осы уақытқа дейін мұндай іс-әрекеттерді тиімді түрде басып-жаншып келеді[3].

Сириядағы саяси ахуалды ұзақ уақытқа тұрақсыздандыру үшін, тіпті мемлекеттің ыдырауы немесе діни экстремистердің жеңісі, болжанбайтын теократиялық мемлекет құру үшін Қытайға мүлдем тиімді емес сияқты. Екінші жағынан, жоғарыда айтылғандай, Қытай Таяу Шығыстан келген діни экстремистер Ауғанстан немесе Орталық Азия республикалары арқылы өз территориясына еніп кетуі мүмкін деп қорқады.

Бұл жерде ұйғыр сепаратистері Орталық Азия мемлекеттерінің аумағында ҚХР-мен күресуге тырысуы мүмкін екенін де ескерген жөн. 2016 жылдың 30 тамызында Бішкектегі

Қытай елшілігіне жасалған шабуыл туралы оқиғаны еске түсіре аламыз. Террорист этникалық ұйғыр, Тәжікстан азаматы болған.

Қытайдың Таяу Шығыстағы содырлардың белсенділігі салдарынан туындаған келесі проблемасы - «Бір белдеу - бір жол» жобасына үлкен қауіп төндіретін экономикалық проблема. Оның басталу нүктесі –ШҰАР[2].

Қытай үшін Жібек Жолының экономикалық белдеуін іске асыру өте маңызды. Бұл Қытайдың батыс аймақтарының шығыс аймақтар деңгейіне дейін дамуы ғана емес, сонымен қатар, Шыңжаң-Ұйғыр автономиялық ауданының модернизациясы. Мұны облыстың өзгерген көлік инфрақұрылымына қарасаңыз байқауға болады. Экономикалық жағдайды жақсарту, өмір сүру деңгейін көтеру, жаңа жұмыс орындарын құру, жергілікті тұрғындарды жоба аясындағы жұмысқа тарту, Орта Азия республикаларымен сауда-экономикалық және энергетикалық алмасуды ынталандыру - осының бәрі ШҰАА-дағы жағдайды тұрақтандыруға көмектеседі. Бұл жолдың өзі «Ислам мемлекетіне» қарсы тұру өткір тұрған Таяу Шығыс аймағына өте қауіпті.

Қытайдың Сирияға әскери көмегі

Жоғарыда аталған барлық факторларды ескере отырып, ҚХР Сириядағы қақтығыстардан тыс қала алмады, тіпті бұл жерде ұзақ уақыт ішінде алғаш рет өзінің аумақтық мүдделерінен тыс әскери одақтарға қатыспау туралы өзінің қатаң позициясынан бас тартқанын ерекше атап өткен жөн. Ұйғырлар Сириядағы әскери қақтығыстарға қатыса бастаған кезде, Таяу Шығыста ҚХР-дың белсендірілуі тек уақыт талабына айналды деп айта аламыз.

2016 жылдың тамызында ол Сирияға барып, Сирияның қорғаныс министрі Ф.Д. Аль-Фрейм, контр-адмирал, ҚХР Орталық әскери комиссиясының халықаралық ынтымақтастық кеңсесінің бастығы Гуан Юфэй бастаған ҚХР делегациясы келді. Контр-адмирал Гуан Юефей «Қытай Сирия мәселесін шешуде белсенді рөл атқарады. Ол Сирияның егемендігі мен тәуелсіздігін қорғау қажеттілігі туралы ұстанымды белсенді қолдайды. Қытай мен Сирияның әскери күштері байланыс орнатты, қытайлық әскери күштер сириялық әскери күштермен ынтымақтастық пен байланысты одан әрі нығайтуға ниетті».

Қытай тарап Сирияға қарулы күштер кадрларын даярлауға көмектесу үшін әскери кеңесшілерін жіберді. Әрине, бұл жағдайда бұл келісімді бір мағыналы түсінуге болмайды, өйткені мемлекеттің әскери күші мен армияның жауынгерлік қабілетін бөліп алған жөн. Егер біз әлеует туралы айтатын болсақ, онда, әрине, бүгінде Қытайдың Халық-Азаттық Армиясында (ЖАҚ) қолда бар ең заманауи қару-жарақтың барлық түрлері бар, ал жауынгерлік тиімділік деңгейіне келетін болсақ, бұл туралы айту өте қиын. Өткен ғасырда ПЛА жеңіске жете алмады: Жапониямен соғыста, КСРО-мен шекарадағы қақтығыстарда жеңілістер болды, Қытай-Үндістан қақтығысында және Вьетнаммен соғыста өте күмәнді табыстар болды. Осылайша, тек ұрыс қимылдарына қатысу ғана армияның нақты жауынгерлік тиімділігін растай алады[2].

Соған қарамастан, қытай зерттеулерінде Алеппоны азат етуде Сирияның қарулы күштері кадрларын даярлауда ҚХР-ның көмегі зор болды деген тұжырымдар бар екендігі қызықты.

Тиісінше, Сириядағы қақтығыста Қытайдың нақты көмегі маңызды рөл атқармайтынын түсіну оңай, бірақ бұл жерде саяси компонент одан да маңызды. ҚХР халықаралық аренада маңызды позицияны иемденетіні және оның Асад үкіметінің заңдылығы мен Сирияның территориялық тұтастығы мен мемлекеттілігін қорғауға қатысты позициясы маңызды салмаққа ие екендігі анық.

Сондай-ақ, Қытайдың экстремистермен күресте Ресей мен Ираннан қолдау алуға деген ұмтылысы өте орынды. Сирияға көмек көрсете отырып, Пекин оның қағидаларын қатаң сақтай отырып, өзін терроризмге қарсы күрескер және заңды режимдердің қорғаушысы ретінде көрсетеді. Сириялық қақтығыстарға жанама түрде қатысу арқылы ҚХР соғысқа келген ұйғырларды жақсы басқара алады және ең болмағанда содырлардың көпшілігінің оралуына жол бермейді.

ШУАР-да сепаратизмнің дамуына әсер ететін сыртқы факторлар туралы айта отырып, сырттан белсенді қолдаумен өрбіген ұлтаралық қақтығыстардың бірнеше мемлекеттің күйреуінде өлімге әкеп соқтырған рөлі болғанын ұмытпаған жөн. Бұл негізінен Америка Құрама Штаттары туралы. Сепаратизм Вашингтонның қазіргі геосаяси қарсыласы Қытаймен күрестегі бір тұтқаға айналды. АҚШ-тың назар аударатын нысаны - маңызды геостратегиялық ұстанымға ие ШҰАА, бұл жерде Ресей, Ұлыбритания, Германия, Жапония, Қытай және Америка Құрама Штаттарының мүдделері тарихтың әртүрлі кезеңдерінде қиылысуы бекер емес.

Бірақ бүгін АҚШ-та ҚХР-ны тұрақсыздандыруға мүдделі, сонымен бірге тәуелсіз Шыңжаңды қалыптастыру мәселесі аясында Пекинге қарсы тұру нақты институционалдық және материалдық мүмкіндіктерге ие. Болашақта ұйғыр мәселесін американдықтар Орталық Азия мемлекеттерімен ойында Қытайдан бірқатар мәселелер бойынша жеңілдіктер алу үшін пайдалануы мүмкін.

Америка Құрама Штаттары «Дүниежүзілік ұйғыр конгрессіне» АҚШ-тың Демократияға арналған ұлттық донорлық қоры және Р.Қадыр басқаратын американдық ұйғыр қауымдастығы арқылы белсенді түрде демеушілік жасайды. АҚШ-тың Ұлттық донорлық қоры Грузия, Сербия, Украина және Ирандағы «түсті революциялар» мен үкіметке қарсы наразылықтарды қолдағанын атап өту маңызды.

Бірақ бүгін АҚШ-та ҚХР-ны тұрақсыздандыруға мүдделі, сонымен бірге тәуелсіз Шыңжаңды қалыптастыру мәселесі аясында Пекинге қарсы тұру нақты институционалдық және материалдық мүмкіндіктерге ие. Болашақта ұйғыр мәселесін американдықтар Орталық Азия мемлекеттерімен ойында Қытайдан бірқатар мәселелер бойынша жеңілдіктер алу үшін пайдалануы мүмкін.

Америка Құрама Штаттары «Дүниежүзілік ұйғыр конгрессіне» АҚШ-тың Демократияға арналған ұлттық донорлық қоры және Р.Қадыр басқаратын американдық ұйғыр қауымдастығы арқылы белсенді түрде демеушілік жасайды. АҚШ-тың Ұлттық донорлық қоры Грузия, Сербия, Украина және Ирандағы «түсті революциялар» мен үкіметке қарсы наразылықтарды қолдағанын атап өту маңызды.

Егер ШҰАР жоғалып кетсе, Қытайға әлемдік державаның орнын ғана емес, сонымен қатар Азиядағы жетекші мемлекеттің позициясын талап ету әлдеқайда қиын болады. Аймақтың бөлінуі ел экономикасына елеулі соққы беріп, Пекин мен «ислам әлемі» мемлекеттері арасындағы қатынастардың құрылуын едәуір қиындатады, Пәкістан және Иранмен одақтастық қатынастар, сондай-ақ Орталық Азия республикаларымен өзара әрекеттестікке қауіп төнеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Антипов К.В. Экономический коридор «КНР — Пакистан» открывает Шелковый путь на Запад / История и современность. 2015. № 22. – 240-286 бб.
2. Рудельсон Дж. Уйгуры и будущее Центральной Азии / Мировая экономика и международные отношения. 1994. 75—102 бб.
3. Мавлонова А. С. Проблема уйгурского сепаратизма в контексте обеспечения региональной безопасности в Центральной Азии. 2015. [Электрондық ресурс]
URL: <http://dissovet.rudn.ru/weblocal/prep/rj/dis/download.php?file=8ff432ab023707c5c416aebb6f1ea3e320130>